

Katsaus: Hyvinvoinnin alueelliset ankeuttajat – muutosta hakemassa

Varpu Wiens, Joakim Zitting & Liisa Kytölä

Johdanto

Ihmisen synnyin- tai asuinpaikalla ei saisi olla kielteistä vaikutusta hänen hyvinvointiinsa. Katsauksessamme tuomme esille, että Suomessa on silti suuriakin alueellisia hyvinvointi- ja terveyseroja. Nämä erot ovat suhteellisen pysyviä, eikä niitä muuteta nopeasti. Kyse on syvälle juurtuneesta ilmiöstä, jonka muuttamiseen tarvitaan yhteinen näkemys tavoiteltavasta hyvinvoinnista ja sen edistämiskeinoista. Keskustelu asiasta on tarpeen, sillä suomalaisen hyvinvoinnin kasvu ei ole itsestäänselvyys. Vaikka valtaosalla suomalaisista menee hyvin, ja enemmistön elintaso ja elämänlaatu ovat viime vuosikymmeninä parantuneet, jää moni tästä myönteisestä kehityksestä sivuun (Saari ym. 2020, 16, 58). Aineistomme tuo esille hyvinvoinnin alueellisia eroja ja erilaisia hankaluuksia sekä hankaluuksien kasautumia, jotka sysäävät ihmisiä syrjään kasvavasta hyvinvoinnista. Kutsumme näitä hyvinvoinnin kasvun vaikeuttajia ”ankeuttajiksi”.

Katsauksemme on kirjoitettu osana Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanketta (Sokra). Hankkeen päätoteuttaja on Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, ja Diakoniammattikorkeakoulu sen osatoteuttaja. Tässä katsauksessa käytämme osahankkeestamme nimitystä Diak-Sokra. Katsauksemme pohjautuu Diak-Sokrassa koottuun laadulliseen ja määrälliseen aineistoon. Hyödynnämme esimerkiksi laatimamme huono-osaisuusindikaattoreita ja -mittareita, jotka havainnollistavat huono-osaisuuden alue-eroja. Huono-osaisuusindikaattoreita esittelevä karttasovellus löytyy osoitteesta www.diak.fi/eriarvoisuus. Lisäksi hyödynnämme katsauksessamme Helsingin Sanomien niukkuus-

kyselyn aineistoa, joka kerättiin lehden verkkosivuilla keväällä 2018. Kyselyyn vastasi yli 4400 ihmistä, jotka edustivat eri koulutusasteita, työmarkkina-asemia ja erilaisia kotitalouksia.

Katsauksessamme tarkastelemme, mitkä ankeuttajat nousevat esille keskeisimpinä hyvinvointia uhkaavina tekijöinä eri alueilla, ja mitä alue-erojen tasaamiseen tarvittaisiin. Lisäksi tuomme esille niukkuudessa selviytymisen keinoja, niukkuuden vaikutuksia lapsiperheisiin sekä keinoja karkottaa ankeuttajia ja edistää hyvinvointia. Pohdimme myös mikä on paikallisen osallisuuden edistämisen rooli, miten sen avulla pystytään vastustamaan ankeuttajia?

Missä ankeuttajat lymyilevät

Alueelliset hyvinvointierot eivät ole uusi havainto. Esimerkiksi Suomessa vuonna 1987 syntyneiden seurantatutkimuksessa on löydetty suuria maakuntien välisiä eroja koulupudokkuuden, vähintään puoli vuotta kestäneen työttömyyden tai työkyvyttömyyseläkkeen ja toimeentulotuen saannin kohdalla (Ristikari, Törmäkangas ym. 2016.) Terveyserojen osalta yksi selkeimmistä esimerkeistä on erot sepelvaltimotaudin esiintyvyydessä ja tietyissä geneettisissä ominaisuuksissa Itä- ja Länsi-Suomen väestöjen välillä. Eroja selittävät todennäköisesti joko perinnölliset erot tai lapsuudessa peruuttamattomasti vaikuttavat ympäristön ja käyttäytymisen erot. Taustalla vaikuttavat myös epigeneettiset tekijät, kuten ravinto, stressi ja tupakointi, jotka vaikuttavat perimän toimintaan ja periytyvät siten sukupolvien yli. (Nuotio, Laitinen & Juonala 2020.)

Perimän ja ympäristötekijöiden vaikutusten lisäksi monissa terveystutkimuksissa on ha-

vaittavissa eroja, jotka liittyvät sosioekonomiseen asemaan. Matalasti koulutettujen ja pienituloisten elinajanodote on selvästi lyhyempi kuin korkeasti koulutettujen ja hyvätuloisten. Kuolleisuudessaakin nähdään vastaavanlaisia sosioekonomisia eroja: matalasti koulutettujen ja pienituloisten kuolleisuus on suurempaa. (Paalanen, Härkänen, Kontto & Tolonen, 2020.) Mutta näkyvätkö erot mittareissa ja indikaattoreissa, jotka eivät suoraan liity terveyteen? Tämä hyvinvointivajeisiin liittyvä näkökulma on ollut mielenkiinnon kohteena Diak-Sokrassa.

Alueellisia hyvinvointieroja voidaan tarkastella huono-osaisuuden kolmen ulottuvuuden kautta. Ihminen voi olla huono-osainen, mikä heijastuu hänen lähipiiriinsä, ja tämä kaikki aiheuttaa kustannuksia palvelujärjestelmälle. Huono-osaisuudella on siis inhimillinen, sosiaalinen ja taloudellinen ulottuvuus. Olemme tarkastelleet näitä ulottuvuuksia tilastollisesti Sotkanet.fi -palvelusta löytyvien eri mittareiden avulla, ja luoneet niiden pohjalta niin sanotut huono-osaisuusindikaattorit. Indikaattorit on muodostettu vuosien 2017–2019 tilastojen keskiarvosta vuosivaihtelun minimoimiseksi, ja suhteuttamalla arvo keskimmaiseen eli mediaanimaakuntaan/-seutukuntaan/-kuntaan vertailun helpottamiseksi. (esim. Kainulainen ym. 2020.)

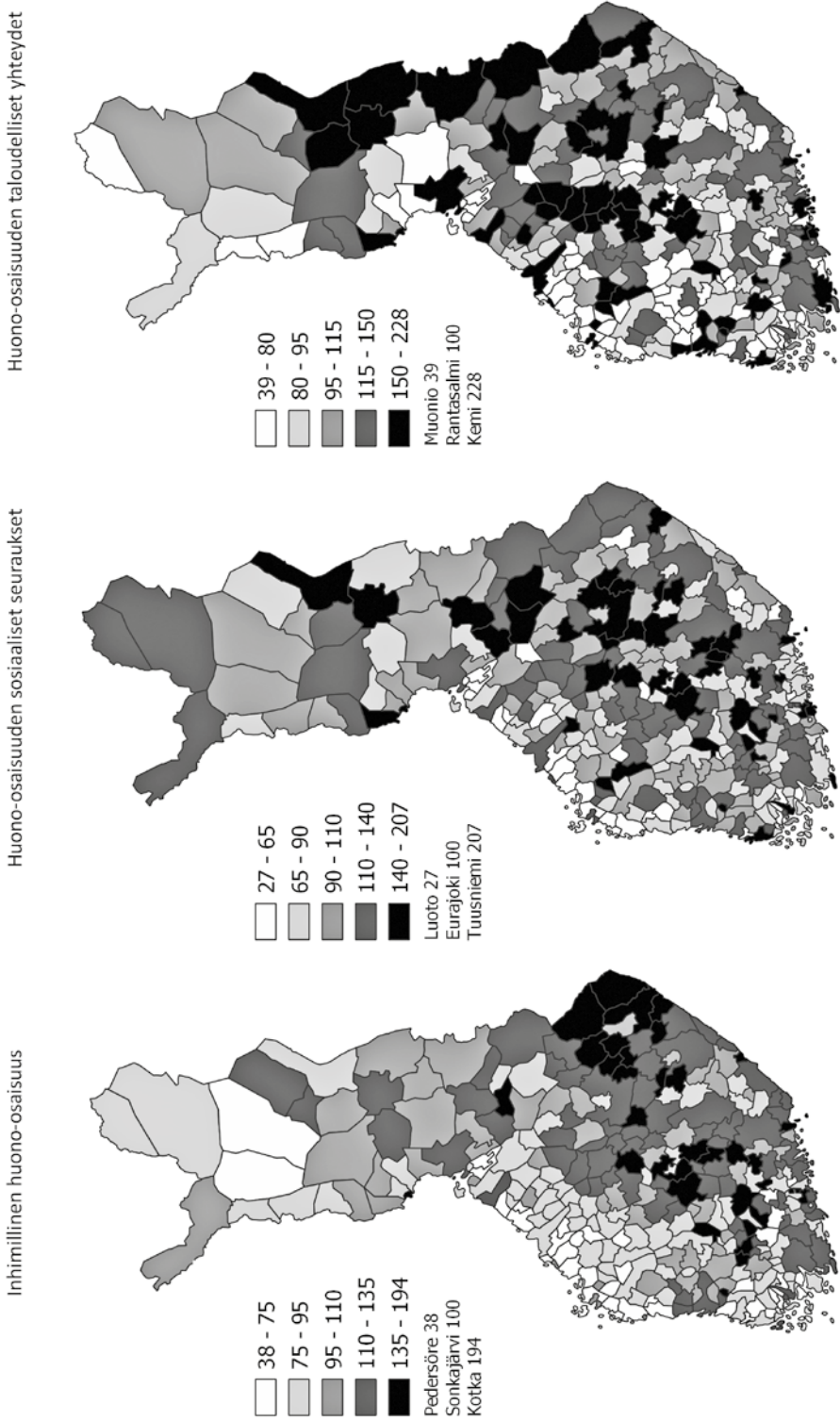
Kuvion 1 karttapoljilla esitetään huono-osaisuuden eri ulottuvuudet kunnittain. Mitä tummempi väri, sitä korkeampi on indikaattoriarvo ja sitä huonompi on tilanne. Kunkin ulottuvuuden kohdalla esitetään pienimmän ja suurimman arvon omaavat kunnat sekä mediaanikunta. Indikaattoriarvojen vaihteluvälit ovat hyvin suuria. Inhimillinen huono-osaisuus on suurimmillaan etenkin itäisessä ja keskisessä Suomessa. Huono-osaisuuden sosiaaliset seuraukset jakautuvat kartalla tasaisemmin, mutta Itä-Suomi korostuu jonkin verran. Huono-osaisuuden taloudellisissa yhteyksissä korostuu itäraja ja Suomen keskiosat. Etenkin länsirannikon kunnat saavat pieniä arvoja kaikkien ulottuvuuksien osalta.

Eroja tarkastellessamme olemme havainneet, että tiettyjä maakuntia kuvastavat tietyt ongelmat. Esimerkiksi Pohjois-Savossa koros-

tuvat mielenterveysongelmat ja lastensuojeluilmoitusten sekä kodin ulkopuolelle sijoitettujen alaikäisten suuri määrä. Kymenlaaksossa, Pohjois-Karjalassa ja Päijät-Hämeessä nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyydet ovat korkealla tasolla, mikä heijastuu toimeentulotukiin ja työmarkkinatuen kuntaosuuksiin. Lisäksi Pohjois-Karjalaa kuvastaa asukkaiden pienituloisuus, ja Kymenlaaksossa sekä Päijät-Hämeessä on muuhun maahan verrattuna paljon koulutuksen ulkopuolelle jääneitä nuoria. Uudellamaalla on paljon toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkuuksia ja täydentävän toimeentulotuen käyttöä, mikä luultavasti juontuu korkeista asumiskustannuksista. Kainuuta kuvastaa puolestaan korkea alkoholi- ja itsemurhakuolleisuus, sekä suuri päihde- ja mielenterveyspalvelujen käyttö ja korkea väkivaltarikosten määrä.

Maakuntatasoinen tarkastelu on kuitenkin vajavaista, sillä maakuntien sisällä voi olla suuria kuntien välisiä eroja. Tilastotarkastelun pitäisikin mennä kuntatasolle, ja mahdollisuuksien mukaan postinumerotasolle asti, sillä etenkin suurissa kaupungeissa ja kuntaliitoskunnissa voi olla suuria sisäisiä eroja. Tähän mennessä olemme keskittyneet kuntatason tarkasteluun, ja huono-osaisuusindikaattoreiden ja -mittareiden suhde kuntia kuvaaviin taustamuuttujiin onkin tuottanut kiinnostavia ja huolestuttavia havaintoja.

Suurempia kaupunkeja kuvastaa esimerkiksi rikokset ja toimeentulotuen pitkäaikaistarve, johon vaikuttaa etenkin suuret asumiskustannukset. Pienillä, syrjäisillä kunnilla on puolestaan omat ongelmansa. Esimerkiksi syrjäisissä, vähenevän väkiluvun kunnissa on maan keskitasoa enemmän kodin ulkopuolelle sijoitettuja alaikäisiä. Tällaisissa kunnissa asukkaiden koulutustaso näyttää olevan matala ja pienituloisuusaste korkea, mikä pienentää verotuloja heijastuen mahdollisuuksiin järjestää palveluja. Esimerkiksi päihdeiden takia vuodeosastoilla hoidettujen potilaiden määrä on maan keskitasoa paljon suurempi vähenevän väestön syrjäkunnissa, kun taas päihdehuollon avopalveluiden asiakasmäärä on pieni. Näissä kunnissa ikäihmisten määrä on keskitasoa korkeampi,

Kuio 1. Huono-osaisuusindikaattorit vuoden 2019 kuntajaon mukaisilla karttapohjilla.

joten voidaan olettaa, että niukkoja resursseja joudutaan kohdentamaan päihdepalvelujen sijasta vanhushuolteen palveluihin.

Alue-erot näyttävät melko pysyviltä 2010-luvulla tapahtuneiden indikaattorimuutosten perusteella. Arvojen vaihteluväli on jonkin verran kaventunut, esimerkiksi korkeita arvoja saaneissa maakunnissa arvot ovat hieman laskeutuneet ja matalien arvojen maakunnissa hieman nousseet. Erot ovat silti edelleen suuria, ja sama pätee kuntatasoiseen tarkasteluun. Eri alueiden perusongelmatkin ovat pysyneet melko lailla samoina. Merkittävimmät positiiviset muutokset ovat olleet Lapin nuorisotyöttömyyden lasku 2010-luvun alun korkeista lukemista lähelle maan keskitasoa, sekä kodin ulkopuolelle sijoitettujen alaikäisten osuuden puolittuminen Etelä-Karjalassa.

Ankeuttajista tarvitaan monipuolista tietoa

Eri alueilla ja erilaisissa kunnissa on siis erilaisia melko pysyviä ihmisten hyvinvointia heikentäviä ongelmia. Muutosta hakevien toimenpiteiden on kohdistuttava alueellisten erojen taustalla oleviin juurisyihin, kuten pitkäaikais-työttömyyteen, sairastavuuteen, taloudellisiin tekijöihin tai koulutuseroihin. Pysyvä muutos edellyttää sosiaalipoliittisia uudistuksia, ja eri hallinnonalojen yhteistyötä sekä kansallisella että paikallisella tasolla. Tarvitaan toimivia sosiaali- ja terveystaloudellisia sekä muita palveluita, ja toimenpiteitä, jotka huomioivat paikalliset olosuhteet. Oman hidasteensa tähän työhön tuovat koronapandemian kaltaiset yllättävät ilmiöt tai kriisit, jotka saattavat syventää olemassa olevia ongelmia, tai tuottaa uusia. Yhtä kaikki toimenpiteiden pitää vastata paikallisia tarpeita.

Yhtenä keinona tarvevastaavuuteen voidaan nähdä tilastotietojen hyödyntäminen, jossa kuitenkin on omat haasteensa. Kääriäinen (2003) on tuonut esille tulkintaongelmat tilanteessa, jossa aluetilastollisilla aineistoilla pyritään kuvaamaan väestön hyvinvoinnin tilaa. Hän toteaa, että hyvinvoinnin kuvaajina joudutaan käyttämään mittareita, jotka kuvaavat ennen

muuta erilaisia hyvinvointipalveluja tuottavien viranomaisten aktiivisuutta ja enintään toissijaisesti hyvinvoinnin tilaa. Tiedetään myös, että runsaasta tutkimustiedosta huolimatta alueelliset erot eivät ole juurikaan kaventuneet. Onko vika mahdollisesti aineistoissa, menetelmissä vai tulosten implementoinnissa, ja pystytäänkö mittareilla ylipäättään kuvaamaan hyvinvoinnin alue-eroja?

Kääriäisen pohdiskelu 2000-luvun alusta on edelleen ajankohtaista. Vesa ym. (2020) tuovat esille, että kuntien ja maakuntien päätöksenteossa sekä kehittämistyössä tarvittaisiin laadukasta sosiaalista hyvinvointia kuvastavaa indikaattoritietoa. Esimerkiksi kuntien lakisäätöissä hyvinvointikertomuksissa terveyteen liittyvät asiat ovat usein ensisijaisia, mikä kertoo puutteista tietopohjassa sosiaalisen hyvinvoinnin saralla. (emt.) Lisäksi Karvonen (2019, 183) toteaa, että hyvinvointierot ilmenevät selvempinä tarkasteltaessa objektiivisia tilasto- ja rekisteriaineistoihin perustuvia tilastoja, kuin tarkasteltaessa subjektiivisia ihmisten omakohtaisia kyselyvastauksia. Tämän on tulkittu viittaavan siihen, että ihmisillä on taipumus sopeutua elinympäristönsä olosuhteisiin, ja sovitaa odotuksensa käytettävissä oleviin mahdollisuuksiinsa. (emt.)

Ankeuttajien karkottamiseen pyrkivien tahojen on hyvä olla tietoisia tilastotiedon mahdollisuuksista ja puutteista. Tilastoja on myös täydennettävä laadullisella kokemustiedolla, sillä pysyviä muutoksia ei synny ilman toisiaan täydentäviä erilaisia tietopohjia. Tiedon hyödynnettävyyden kannalta ensiarvoisen tärkeää on se, kuinka tieto esitetään ja tuodaan julkiseen keskusteluun. Sama tieto voidaan esittää hyvin monella tavalla sinänsä totuudenmukaisesti, mutta eri näkökulmia, tahattomasti tai tarkoituksella, painottaen.

Eri alueiden toimijoiden on myös mahdollista soveltaa toistensa kokemuksia ja hyviä käytänteitä omaan toimintaympäristöönsä, mikäli saatavilla olevaa tietoa osataan ja halutaan hyödyntää. Olipa kyse sosiaali- ja terveystaloudellisten uudistamisesta tai hankkeiden suunnittelusta ja rahoittamisesta, on toimijoilla oltava

tietoa alueellisten hyvinvointierojen juurisyistä ja paikallisista olosuhteista. Lisäksi tarvitaan tietoa erilaisista toimenpiteistä, joilla ongelmiin voidaan tehokkaasti puuttua.

Osallisuuden edistämiseksi lisää keinoja ankeuttajien karkottamiseen

Alueellisten hyvinvointierojen tasoittamiseksi tarvitaan tietoa myös heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten omista kokemuksista. Olemme Diak-Sokrassa tarkastelleet Helsingin

Sanomien niukkuuskyselyn pohjalta, miten niukkuudessa eläminen vaikuttaa ihmisten elämässä, ja miten he yrittävät siitä selviytyä. Niukkuus rajoittaa ja kaventaa mahdollisuuksia elää mielekästä elämää. Keskeistä on niukkuudessa elävien ihmisten tunne oman elämän hallinnan puutteellisuudesta, jolloin arkea sävyttävät erilaiset yritykset ottaa sitä takaisin haltuun (Wiens & Kainulainen, 2019.) Näitä niukkuudesta selviytymisen keinoja voidaan tarkastella kolmen kokonaisuuden kautta: keinot sisällyttää elämään mielekkyyttä, ymmärrettävyyttä ja hallittavuutta (Kuvio 2).

Kuvio 2. Kokonaisuudet, joita tarvitaan niukkuudesta selviytymiseen.

Mielekkyys on elämän tarkoituksenmukaisuutta, jolloin selviytymistä tukevat erilaisten luovien toimintojen käyttö, kuten lukeminen, taiteet ja kulttuuri. Yleisesti olisi hyvä tukea ihmisten omia keinoja pitää yllä toiveikkuutta ja huumoria. Osalle taas lemmikkien kanssa vuorovaikutuksessa oleminen tuo mielihyvää ja siten tukee selviytymistä. Lemmikki saattaa joillekin olla tapa lisätä turvallisuuden tunnetta, ja keino sekä antaa että saada läheisyyttä. Parhaimmillaan eläinten läsnäolo vaikuttaa stressihormoniin: mieliala, tarkkaavaisuus ja vuorovaikutus paranevat samalla, kun pelot, ahdistus ja levotto-

muus vähenevät (Wiens & Lipponen, 2020).

Ymmärrettävyydellä viitataan selkeään ja johdonmukaiseen elämään. Niukkuudessa elävät alkavat tinkiä omasta terveydestään, ja pahimmillaan ratkaisukeinoksi hiipivät itsetuhoiset ajatukset. Varhaisella tuella voidaan yrittää saada selkeyttä kaaoksen tilalle. Edullisilla ja ilmaisilla harrastusmahdollisuuksilla voidaan torjua ihmisten jäämistä kotiin. Arkisen avun lisäksi tarjolla tulee olla matalan kynnyksen mielenterveyspalveluita varmistamaan avun, terapian ja lääkityksen saanti. (Wiens & Kainulainen 2019.)

Hallittavuutta voidaan parantaa huomioimal-

la ihmisten voimavarat ottaa haasteita vastaan. Tilannetta voidaan helpottaa järjestämällä ravinteikasta ruokaa sitä tarvitseville tavalla, joka pyrkii minimoimaan avuntarvitsijan häpeän kokemusta. Samoin olisi tarjottava matalan kynnyksen tukea päihteiden käytön lopettamiseksi. Koska niukkuudessa eläminen on elämistä päiviä kerrallaan, tulisi avunkin olla arkista ja lähellä. Tarvitaan tukea, joka auttaa laajentamaan ja pidentämään tulevaisuuden odotushorisonttia luoden siten toiveikkautta. Tarvitaan siis sekä yksilön tukemista että niukkuuden taustalla vaikuttavien asioiden korjaamista. (Wiens & Kainulainen, 2019.)

Kuten edellä olevista kuvailuista on tullut ilmi, toimeentulo-ongelmat vaikuttavat laajasti heikentäen yksilöiden mutta myös perheiden hyvinvointia. Niukkuutta kokevilla vanhemmilla on esimerkiksi muita useammin huolta vanhemmuudestaan, sekä itsensä ja lastensa pärjäämisestä. Lasten ja nuorten heikot kulutusmahdollisuudet heijastuvat kielteisesti heidän hyvinvointinsa. Lisäksi toimeentulo-ongelmat periytyvät ja lisäävät lasten ja nuorten syrjäytymisriskiä. (esim. Karvonen & Salmi 2016.)

Toimeentulo-ongelmien seurauksena lapset voivat kokea kiusaamista, joka on konkreettinen uhka lasten ja nuorten mielenterveydelle. Ryhmäilmionä kiusaaminen aiheuttaa usein pelkoa ja jännitystä koko yhteisössä. Tutkimukset koulukiusaajista antavat olettaa, että osattomuuden tunne voi myös ajaa kiusaamaan muita (Virrankari & Wiens, 2020). Tuore tutkimus osoittaa, että oppilaiden osallisuuden kokemus on sitä alhaisempi, mitä useammin oppilas kiusaa muita tai joutuu itse kiusatuksi (Virrankari ym. 2020). Lapsiperheissä koettu osattomuus ja sen vaikutukset voivat siis heijastua hyvin pitkälle lapsen tulevaisuuteen. Osaton ihminen näkee tulevaisuutensa kielteisenä, eikä hän kykene tekemään hyvinvointiaan tukevia valintoja. Syntyy kielteinen kehä: kun tulee torjutuksi yhteisössään, on vaikea kokea olevansa arvokas ja merkityksellinen muille (Virrankari & Wiens, 2020).

Kielteisen kehän katkaisemiseen on onneksi olemassa keinoja. Niukkuudessa elävät ovat

esimerkiksi tuoneet esille luonnossa liikkumisen mielialaa parantavat vaikutukset. Luonnossa liikkuminen on konkreettisesti matalan kynnyksen toimintaa: se on ilmaista ja saavutettavaa, ja lakiinkin kirjattuna jokaisen oikeus. Luonnossa oleskelun ja liikkumisen on todettu kohentavan muun muassa mielenterveyttä ja verenpainetta (Heikkilä & Wiens, 2020). Elinympäristön vehreydellä voi tutkimusten mukaan olla vaikutusta jopa lasten älykkyyteen (Bijnens ym. 2020). Luonnon positiivisten vaikutusten tullessa esiin on myös tutkittu sitä, mikä vaikutus esimerkiksi sosioekonomisella asemalla on mahdollisuuksiin päästä viheralueille (esim. Morse ym. 2020).

Onneksi Suomessa luonto on lähes kaikkien saavutettavissa, ja jokamiehen oikeuksien myötä kaikkien käytettävissä. Luonnon mahdollisuudet onkin tunnistettu hyvin. Esimerkiksi Luontoa toimintaan – Yhteistyömalleja osallisuuteen –hankkeessa on havaittu, että luonto oli vapauttava ja mahdollistava ympäristö sekä työntekijöille että hankkeen toimintaan osallistuville. Luontoympäristön erityisyys oli se, että kaikki kokivat olevansa siellä tasavertaisessa asemassa. Lisäksi luontoympäristössä oleminen helpotti epämiellyttävien tunteiden kestämistä. Eläinten mukanaolo monipuolista toiminnan mahdollisuuksia ja yhdessä tekemistä entisestään. (Jääskeläinen & Leppänen, 2019.)

Ankeuttajien karkottaminen palvelujärjestelmää uudistamalla

Positiivisia muutoksia voidaan edesauttaa myös sosiaali- ja terveystalviteita uudistamalla, sekä tehostamalla kuntatason toimijoiden yhteistyötä. Esimerkiksi Pieksämäellä Diak-Sokran huono-osaisuusindikaattoreiden kokonaistilanne näyttää huonolta, mutta pitkäaikaistyöttömien määrä on kuitenkin maan keskitasoa matalampi. Pieksämäellä onkin saavutettu hyviä tuloksia hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyöllä, sekä ennaltaehkäisevällä toiminnalla (Warkauden lehti 2020). Pieksämäki on hyvä esimerkki paikallistason onnistumisesta, josta myös muualla voidaan ottaa oppia.

Sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämistä hyvä esimerkki on Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksote, jossa lasten ja perheiden palveluja on uudistettu integroimalla eri toimialoja, ja siirtämällä painopistettä ehkäisevään toimintaan. Etelä-Karjalassa kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on laskenut 2010-luvun aikana, ja sijoitusten kustannukset laskeneet. Myös eri toimialojen ja sektoreiden palveluja yhteensovittavista perhekesuksista on saatu hyviä kokemuksia verrattuna perinteisiin hajautettuihin lapsiperhepalveluihin. Palveluprosessien tehostumisella voi olla merkittäviä vaikutuksia, kun asiakkaita ei enää siirrellä eri vastuutahon välillä. (Zitting ym. 2020.)

Nykyhallituksen sote-uudistuksessa tavoitellaankin hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamista, ja yhdenvertaisten ja laadukkaiden palveluiden turvaamista sekä kustannusten hillitsemistä. Mecklin & Fadjukoffin (2020) mukaan tämä ei onnistu, jos uudistus ei johdonmukaisesti rakennu tukemaan hyvinvoinnin ylläpitoa, palvelutarpeiden varhaista tunnistamista ja ongelmien ennaltaehkäisyä. He tuovat esille, että hyvinvointia tukeva ja ongelmia ennaltaehkäisevä työskentelytapa edellyttää huomattavasti monialaisempia toimia ja asiantuntemusta kuin pelkkä sairauksien hoito. Sote-lakiesitys ei kuitenkaan ole kyennyt irtaantumaan terveydenhuollon hierarkkisesta rakenteesta, vaan kytkee soten kehittämisen kapea-alaisesti lääketieteeseen ja yliopistosairaaloiden johtaman erikoissairaanhoidon tehtäväksi. (emt.)

Toiminnan painopisteen olisi oltava ennaltaehkäisyssä, jotta alueellisiin hyvinvointieroihin ja ankeuttajiin pystyttäisiin vaikuttamaan. Ennaltaehkäisevä työskentely kuitenkin on nykyiselle palvelujärjestelmälle melkoinen haaste, joka turhauttaa sekä palvelujärjestelmän eri toimijoita että palvelujen asiakkaita. Vataja ja Hyytinen (2019) pohtivatkin kirjoituksessaan, että vanhat tehokkuuden ja tuottavuuden mittarit eivät auta löytämään parhaita tapoja ratkaista nykypäivän pirullisia ongelmia. Lisäksi he tuovat esiin, miten vaikeaa yksittäisten toimijoiden on ratkaista isoja ja merkittäviä haasteita. Tässä korostuu jälleen yhteistyön tarve:

meidän tulee yhdessä löytää ja toteuttaa vaikuttavia tapoja taklata ankeuttajia, jotta päästään vaikuttaviin tuloksiin.

Hyvinvoinnin laumasuojalla ankeuttajia vastaan

Muutos on mahdollinen vain, jos yksilöt kokevat ymmärtävänsä ja hallitsevansa tapahtumia, ja kokevat ne mielekkäiksi. Tämä edellyttää ihmisten, palveluiden käyttäjien ja kuntalaisten, aitoa kuulemistä ja osallistamista. Jos ihmiset eivät tule kuulluksi, he eivät välttämättä sitoudu yhteisiin tavoitteisiin. Toinen edellytys muutokseen on se, että ihmisillä on käytettävissään riittävästi tietoja, taitoja ja resursseja. Jos ihmisen elinympäristössä on liikaa ankeuttajia, kuten niukkuutta, lapsiperheköyhyttä ja kiusatuksi tulemistä, aiheuttaa se stressiä ja osattomuuden sekä hallinnan menetyksen tunteita.

Ankeuttajien taklaaminen on meidän kaikkien etu. Professori Keltnerin (2016) mukaan autonomian puute ja tunne siitä, ettei voi antaa juuri mitään yhteisen hyvän puolesta, aiheuttaa myötätunnon katoamista ja tunnetta siitä, ettei omilla tekemisellä ole merkitystä. Tämä saattaa johtaa tunteeseen vaikutusvallan loppumisesta, josta voi puolestaan seurata väkivaltaa muodossa tai toisessa. Tästäkin näkökulmasta osallisuus on osa hyvinvointia ja turvallisuutta.

Kaikilla tulisi olla samat mahdollisuudet rakentaa elämänsä haluamallaan tavalla, ja tavoitella itselleen ja läheisilleen tärkeitä asioita. Tämä ei poissulje itselle tärkeäksi koettujen kulttuuristen erityispiirteiden hyödyntämistä hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämiseksi. Olennainen tekijä pysyvän muutoksen aikaansaamiseksi on laaja-alainen yhteistyö, koska alueelliset hyvinvointierot juontuvat useista yhteen kietoutuneista tekijöistä ja muuttujista. Kun puhutaan pyrkimyksistä tasata näitä eroja, niin puhutaan pyrkimyksistä hallita pirullista ongelmaa. Tämä ei onnistu ilman useita eri toimijoita, ja erilaiset alue-, toimiala- ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä sekä vuorovaikutusta. Lisäksi kansalaisten mukanaolo ongelmien ja ratkaisuvaihtoehtojen määrittelyssä on olennaista. (esim. Raisio ym. 2019.)

Yhteinen näkemys tavoiteltavasta hyvinvoinnista ja sen edistämisestä ei synny ylhäältä alaspäin käskyttämällä. Pirullisten ongelmien hallinta edellyttää kuntalaisten kuulemista ja kaikkien toimialojen yhteistyötä ja sitoutumista yhteisen vision löytymiseksi. Kyse ei ole pelkästään sosiaali- ja terveyspalveluista, vaan myös sivistys-, liikunta-, kulttuuri- ja teknisen toimialan palveluista. Lisäksi tarvitaan yhteistyötä yritysten ja järjestöjen kanssa, sillä julkinen sektori ei pärjää pirullisten ongelmien kanssa yksin. Rajallisten resurssien myötä niiden käyttöä on kunnissa pohdittava tarkasti, tämä edellyttää samalla myös ajattelutapojen ja arvottamisen uudistamista.

Työ hyvinvointia heikentäviä ankeuttajia vastaan ei ole yksinkertaista: tarvitaan yhä lisää tietoa ja tutkimusta yksilöiden hyvinvoinnista ja ankeuttajista, lisää uudenlaista yhteisymmärrystä, ja lisää aitoa yhteistyötä konkreettisten toimenpiteiden aikaansaamiseksi. Se, ettemme tee mitään muutoksen aikaan saamiseksi, tulee näkymään kasvavina kustannuksina sekä sosiaali- ja terveyspalveluissa, mutta myös laajemmin esimerkiksi menetettyjen työvuosien kautta. Mahdollisimman kattava ja tasainen hyvinvointi antaa meille kaikille ”laumasuojan” eriarvoisuutta ja epätasa-arvoa vastaan.

Lähteet

- Bijnens, E., Berom, C., Thiery, E., Weyers S. & Nawrot T. (2020). Residential green space and child intelligence and behavior across urban, suburban, and rural areas in Belgium: A longitudinal birth cohort study of twins. *Plos One*. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003213>
- Heikkilä, K. & Wiens, V. (2020). Voidaanko luontoon liittyvillä menetelmillä vaikuttaa mielenterveyteen ja verenpaineeseen? *Näyttövinkki* 1/2020, Hoitotyön tutkimussäätiö.
- Jääskeläinen, A. & Leppänen, T. (2019). Luonto nuorten ja aikuisten työpaja- ja kuntoutusympäristönä. *Lumen* 2/2019, Lapin ammattikorkeakoulu.
- Kainulainen, S., Wiens, V., Zitting, J., Sauvola, R. & Pulliainen, M. (2020). *Eriarvoisuutta kaventamassa – Tunnista kehittämistarve alueellasi ja hyödynnä valmiit palvelut*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Karvonen, S. & Salmi, M. (2016). *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. THL Työpöytäpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karvonen, S. (2019). Koetun hyvinvoinnin erot maakuntien välillä. Teoksessa L. Kestilä & S. Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, s. 172–186.
- Kelner, D. (2016). *The Power Paradox: How We Gain and Lose Influence*. New York: Penguin Press.
- Kääriäinen, J. (2003). Alueelliset hyvinvointierot. *Onko mittarilla väliä? Yhteiskuntapolitiikka* 68(4), s. 397–406.
- Mecklin, J.-P. & Fadjukoff, P. (2020). Monialaisella yhteistyöllä parempaan soteen. *Lääkärilehti* 75(43–44), s. 2278–2279.
- Morse, J., Gladkikh, T., Hackenburg, D. & Gould, R. (2020). COVID-19 and human-nature relationships: Vermonters’ activities in nature and associated nonmaterial values during the pandemic. *Plos One* <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243697>
- Nuotio, J., Laitinen, T. & Juonala, M. (2020). Mistä ero sepelvaltimotautidissa idän ja lännen välillä johtuu. *Duodecim* 136(23), s. 2583–9.
- Paalanen, L., Härkänen, T., Kontto, J. & Tolonen H. (2020). Inequalities by education and marital status in the co-occurrence of cardiovascular risk factors in Finland persisted between 1997–2017. *Sci Rep* 10(1), s. 9123.
- Ristikari, T., Törmäkangas, L., Lappi, A., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Merikukka, M., Hautakoski, A., Pekkarinen, E. & Gissler, M. (2016). *Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Raisio, H., Puustinen, A. & Vartiainen, P. (2019). The Concept of Wicked Problems – Improving the Understanding of Managing Problem Wickedness in Health and Social Care. Teoksessa W. Thomas, A. Hujala, S. Laulainen & R. McMurray (toim.) *The Management of Wicked Problems in Health and Social Care*. New York: Routledge.
- Saari, J., Eskelinen, N. & Björklund, L. (2020). *Raskas perintö – Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vataja, K. & Hyytinen, K. (2019). Vaikuttavuusarviointia monimutkaiseen maailmaan. *Kanava-lehti* 7/2019.
- Vesa, S., Santalahti, V., Nieminen, V., Nikunlaakso, R., Reuna, K., Niemi, M., Ketonen, E.-L., Kouvonon, A., Lintula, L., Salo, P., Luukkainen, K., Salenius, M., & Oksanen, T. (2020.) *Sosiaalinen hyvinvointi ja sen tiedolla johtaminen*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 52. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Warkauden lehti. (2020). Itsemurhat ja alkoholi riesana – Diakonia-ammattikorkeakoulu tutki huono-osai-

- suuden kehitystä. *Warkauden lehti* 8.8.2020.
- Wiens, V. & Kainulainen, S. (2019). Analyysi: Niukuudesta pyritään pois luopumalla, kekseliäisyydellä ja tsemppaamalla. *Kuntalehti*. <https://kuntalehti.fi/uutiset/sote/analyysi-niukuudesta-pyritaan-pois-luopumalla-kekseliaisyydella-ja-tsemppaamalla/>
- Wiens, V. & Lipponen, M. (2020). Koronavuoden koiranpentu. *Dialogi*, Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://dialogi.diak.fi/2020/10/14/koronavuoden-koiranpentu/>
- Virrankari, L. & Wiens, V. (2020). Koulukiusaaminen rikkoo mahdollisuuksia eheään elämään. *Dialogi*, Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://dialogi.diak.fi/2020/12/08/koulukiusaaminen-rikkoo-mahdollisuuksia-eheaan-elamaan/>
- Virrankari, L., Leemann, L. & Kivimäki, H. (2020). *Osallisuuden kokemus ja koulukiusaaminen: Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksia*. Tutkimuksesta tiiviisti 35/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.
- Zitting, J., Wiens, V. & Kainulainen, S. (2020). Huono-osaisuus rasittaa kuntien taloutta. *Yhteiskuntapolitiikka* 85(3), s. 316–322.